

Opmerkingen bij het VMNW, deel II (H-R)

Ingrid Biesheuvel

Op vrijdag 1 november 2024 nam prof. dr. Wim van Anrooij afscheid als hoogleraar Nederlandse literatuur tot de Romantiek aan de Universiteit Leiden. Ter gelegenheid van dit afscheid verscheen die dag bij uitgeverij Verloren (Hilversum) de bundel *Trouw aan de tekst. Historische letterkunde in de praktijk*. In mijn bijdrage aan die bundel, getiteld 'Over vakbeoefening, vertalen en Vroegmiddelnederlands' deed ik (in de paragraaf *Vroegmiddelnederlands vertalen ... en bijvangst*) verslag van mijn bevindingen met het werken met het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek (VMNW)* in de jaren dat ik werkte aan een vertaling van de integrale tekst van Maerlants *Der Naturen Bloeme* (2024 verschenen bij uitgeverij Walburg Pers). Het oudst bekende handschrift van Maerlants tekst, het zogenoemde Detmoldse handschrift (Lippische Landesbibliothek, nr. 70), dateert van 1287 en werd vanwege die datering vóór 1300 veelvuldig gebruikt voor het VMNW. Tijdens mijn vertaalwerkzaamheid noteerde ik (als 'bijvangst') een aantal opmerkingen en correcties bij de lemmata waarin citaten uit *Der Naturen Bloeme* voorkwamen. Het was mijn bedoeling die correcties door te geven aan het *Instituut voor de Nederlandse Taal (INT)*, opdat ze in het VMNW verwerkt zouden kunnen worden. Omdat die uiteindelijke verwerking nog wel even op zich liet wachten (zie hiervoor de bovengenoemde paragraaf *Vroegmiddelnederlands vertalen*, met name noot 14, 15 en 18) verscheen als 'tussenoplossing' het eerste deel van mijn alfabetische lijst met correcties etc. (tot en met de letter G) in jaargang 2024 van het online tijdschrift *Trefwoord*, op de site van het INT. Onderstaand het vervolg: de opmerkingen, suggesties en correcties bij de lemmata H t/m R.

Hierbij nog een drietal opmerkingen:

- het betreft alleen lemmata waarin citaten uit *Der Naturen Bloeme* gebruikt zijn;
- ik zag niet alles, en noteerde bovendien niet alles wat ik wél zag; er zullen zeker nog meer opmerkingen etc. te melden zijn;
- het derde en laatste deel van deze lijst volgt zo spoedig mogelijk in 2025, in de hoop dat e.e.a. snel verwerkt zal kunnen worden in de bestanden van het VMNW. Want deze 'tussenoplossing' is verre van ideaal.

Ingrid Biesheuvel

januari 2025

Correcties, suggesties, aanbevelingen en opmerkingen bij VMNW tegengekomen bij mijn vertaalarbeid aan Maerlants *Der Naturen Bloeme* deel II (de lemmata H t/m R)

Literatuur waarnaar verwezen wordt:

Burger: Peter Burger (samenstelling en vertaling), *Jacob van Maerlant, Het boek der natuur*. Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij BV, 1989. [Griffioen]

Gyss.: M. Gysseling (ed.), *Der naturen bloeme*. Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks II, literaire handschriften. Deel 2. 's- Gravenhage, 1981.

Verwijs: Eelco Verwijs (ed.), *Jacob van Maerlant's Der Naturen Bloeme*. Leiden: A.W. Sijthoff, 1878.

Lemma *hant*: sub 1.1. In de volgende aanhalingen als deel van een vergelijking, en daar de eerste aanhaling: 'sine horne (t.w. van het hert) ...' gaat niet over het hert maar over de *damma* = gems (Verwijs p. 68).

Lemma *hebben (II)*: zie lemma *macht*

Lemma *heet (II)*: onder 1. Heet, zeer warm. Daar wordt in het een-na-laatste citaat (uit *Nat. Bl.* p. 373, vers 32-35, '*dats*' geëmendeed naar '*dars*'). Mijns inziens terecht, maar het is géén emendatie van Gysseling. Dus zou er 'red.' bij moeten? Of 'var.'? In de lemma's *ghenieten* en *versieden* wordt *dats* niet geëmendeed hoewel dat (alweer mijns inziens) wel wenselijk zou zijn voor een goed begrip. Bovendien staat in het lemma *ghenieten*: (*hier ontbreekt een regel*). Die opmerking staat niet in de lemma's *heet (II)* en *versieden*. Zou voor de eenvormigheid wel moeten?

Lemma *idros*: dit is niet de veelkoppige waterslang (Gyss. p. 282 en Verwijs p. 55). Verwarring met *Moraalboek*! Maerlant zegt over de *idros* nergens dat hij meer koppen heeft. Zie ook Burger p. 110.

Lemma *inhebben*: zie lemma *emmer (II)*

Lemma *jeneuerblat*: eerste woord van het citaat moet zijn *Cassealignea* (met een *e* in plaats van een *i*).

Lemma *kiste*: onder 1.2. Doodskist, ik begrijp de opmerking bij de laatste aanhaling (over de *cypres*) niet. Aanvulling van Gysseling? Het komt toch gewoon uit hs. Detmold? Is toch 13de-eeuws?

Lemma *lactuarie*: in tweede citaat: (t.w. goud) klopt niet. Het gaat over zilver / argentum.

Lemma *lesen (II)*: het citaat over *canfora* (onder 2.1.1.1) hoort daar niet thuis qua betekenis. Het gaat om plukken: *men leset* (plukt het) *als die lentijn ent*. Zie ook Verwijs p. 166 noot 3 voor het Latijn. Dit moet dus verhuizen naar 1.2!

Lemma *lettere*: onder 4.2, 1e citaat: Gysseling emendeert *leetsterre* → *hontsterre*. Als elders een emendatie van Gysseling niet wordt overgenomen, zou daar wél melding van gemaakt moeten worden.

Lemma *lixus*: beide locaties (Mauretanië en rivier in Marokko) zijn geografisch niet te verenigen.

Lemma's *lucillus (I)* en *(II)*: zou de persoon in *Nat. Bl.* 17 (in de bronnenlijst) niet Lucillus II moeten zijn (de veldheer dus)? Zie wat Maerlant op p. 323 r. 15-17 zegt: '*ponten won*'. Met andere woorden: Lucillus I moet gewoon weg uit het *VMNW*, want de Lucillus die in de bronnenlijst genoemd wordt, zal toch dezelfde zijn als de Lucillus op p. 323, r. 15-17? En in het lemma *lucillus* (zonder II) moet de frequentie dan van 1 naar 2 gaan.

Lemma *luken*: onder 1.1. M.b.t. ogen ... Bij het tweede citaat (over de *kameleon*) moeten de laatste twee woorden (*sijn vel*) vervallen. Die horen grammaticaal bij de volgende zin.

Lemma *macht*: de *carbonculus* de betekenis 'werking, kracht' toekennen (sub 3) is m.i. meer in de goede richting dan onder ***hebben (II)***, waar onder 2.3 wordt gedacht aan 'macht, recht, eigendom'. M.a.w.: in lemma ***hebben (II)*** iets veranderen, lijkt me.

Lemma *maken (II)*: onder 3.2 (bijna onderaan): 'in de verbinding *hare varde maken*', derde citaat: de *draco* is geen vogel, maar een slang.

Lemma *maniere*: onder 4.3 in het citaat over *electrum* (*nu hort wat vrai elektrum pliet*) is de noot van Gysseling 'lees vet' meegekomen. Geldt ook voor lemma ***vat (I)*** onder 1.1.

Lemma *melc (I)*: onder 3. witte afscheiding... in citaat over vrouwtjeskarper: *partnes* → *partner*.

Lemma *met*: onder V.3, het citaat "die diere (t.w. een bep. soort muis) sijn so quaet..." : het gaat weliswaar over een bepaald soort muis, maar Maerlant heeft het hier specifiek over ratten.

Lemma *middelste*: in het citaat over de *aloë* wordt *upperste*, *middelste* en *onderste* in verband gebracht met de kwaliteit. Volgens mij klopt dat niet en moet het zijn zoals verklaard wordt bij lemma ***onderste***: het laagst gelegen deel (van een vat o.i.d. met daarin een aloë-aftreksel (dat is troebel, zit op de bodem, het heldere drijft bovenop). Lijkt me logischer. Bij het kruid *canfora* wordt dat ook beschreven: boven helder, onder de droesem.

Lemma *mont*: het derde citaat onder 1.1.1 (*hare mont staet...*) hoort niet onder betekenis 1.1. M.b.t. mensen: mond. Het gaat hier om dolfijnen.

Lemma *moriane*: beide locaties (Mauretanië en rivier in Marokko) zijn geografisch niet te verenigen.

Lemma *murices* spreekt van ‘Middellandse zee’, lemma ***oostsee*** (bij dezelfde vis) over ‘zee tussen Zweden en de Baltische staten’. Lijkt me niet te verenigen.

Lemma *nacht*: onder 3. Etmaal, het eerste citaat (*dat ei heuet cume...*) gaat niet over de makreel, maar over de *multipes* = zekere vis of zeedier (bij Gyss. p. 261 staat de *multipes* onder de makreel – op deze manier zijn dergelijke verkeerde toeschrijvingen steeds ontstaan bij het maken van de lemmata, volgens mij).

Lemma *name*: zie lemma *glis*

Lemma *nemmer*: zie lemma *el, els*

Lemma *nemmermee*: hier wordt gesproken van het kameleon; elders de. Uniformeren lijkt gewenst.

Lemma *niet (III)*: onder 1. Niet, in de verbinding *niet dan*, 1^e citaat: vertaling tussen haakjes (‘heet het’) moet zijn (‘noemen het’). Sommigen noemen het ..., sommigen ...

Lemma *ombetrent (I)*: onder 4.1. Hier zou eigenlijk duidelijk gemaakt moeten worden dat het in het citaat over de *tusus* gaat om het tweede voorkomen van ‘omtrent’, met betekenis m.b.t. afstanden dus. Bij ***ombetrent (II)*** hoeft dat niet; het citaat is daar korter.

Lemma *onos*: er is sprake van ‘zee-ezel, onbekend zeemonster’. In lemma *ezel* hetzelfde citaat maar daar geïdentificeerd als ‘stokvis, heek’ (in de verbinding *esel van der see*). Dit behoeft uniformering, lijkt mij.

Lemma *onsalichheit*: in de tweede aanhaling (over de *migale*) wordt *verscubder* vertaald met ‘meer verschubd’. Het lemma ***verscubt*** in het *VMNW* geeft als betekenis evenwel ‘onzalig, ellendig’. Ook zo in *MNW*!

Lemma *ontbitten (II)*: zie lemma *raven (I)*

Lemma *ontlaten*: onder II. 1. Vloeibaar worden: (t.w. was): het gaat volgens mij niet echt over was, maar over een bepaalde stof (hars?) uit de storax-boom.

Lemma *ontvaen (II)*: onder 6.1: ook m.b.t. vuur: gaat niet over koraal, maar over de *berillus* (beril).

Lemma *ontvaen (II)*: zie lemma *werc*

Lemma *oostsee*: zie lemma *murices*

Lemma *openbare*: tweede citaat onder 1.1. Luid: ‘het (t.w. het zeepaard)...’ gaat niet over zeepaard maar over nijlpaard (*equus fluvius*). Dit geldt ook voor lemma (***also***) ***ghelikerwijs else***.

Lemma *padde*: zie lemma *borax*

Lemma *pas*: zie lemma *el, els*

Lemma *piper*: is het onder 2 niet raar te spreken van een drukfout? In het handschrift? Een drukfout bij Gyss.? Volgens Verwijs p. 153 (2^e deel; de varianten) komt 'fijn' ook voor in hs. V en A.

Lemma *purgeren*: onder 1.1. M.b.t. fysieke ...: *agnus castis* → *agnus castus*.

Lemma *quaet (I)*: zie lemma *auctor*

Lemma *quareel*: onder 2: 't.w. *jaculus*, een soort slang ...'. Het VMNW noemt hem *iacolum*, niet *jaculus*. Ergens dus een foutje? Latijn *iacolum* = speer; er is geen sprake van een accusativus.

Lemma *quenicum*: zie lemma *auctor*

Lemma *quicsilver*: klopt hier Semantische klasse steennaam? Bij *goud* zie ik bijvoorbeeld ertsnaam.

Lemma *raven (I)*: de vertaling die hier gegeven wordt (*ombiten* = 'een beet toebrengen') klopt niet met de betekenis op deze plek in lemma *ontbitten (II)*. Daar wordt als betekenis gegeven: 'afbijten, opeten'. Is het niet zo dat de raaf weliswaar de kameleon aan stukken scheurt, maar dat de raaf zal sterven als hij een stukje kameleon opeet? Tenzij hij ... etc.

Lemma *rijp*: in de laatste aanhaling slaat *rijp* niet op zweren, maar op de groene en zwarte zaden van de plant. Verderop gaat het wel over zweren, maar *rijp* heeft daar géén betrekking op!